

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто концептуальні підходи сталого регіонального розвитку. Автор акцентує увагу на економічній складовій теорії сталого розвитку людства. Враховуючи основні положення теоретичних концепцій проаналізовано конкурентні переваги та визначено проблеми розвитку регіонів України. Також висвітлено напрямки підвищення конкурентноспроможності регіонів країни.

Ключові слова: сталий розвиток, регіональний розвиток, конкурентноспроможність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний посткризовий етап розвитку економіки України потребує активного пошуку дієвих чинників макроекономічної стабілізації, належного відновлення обсягів виробництва та забезпечення подальшого зростання національного господарства. Економічні умови для суб'єктів господарювання та розвитку галузей створюються на регіональному рівні. Тому очевидно, що розвиток країни та її економіки в цілому залежить від розвитку окремих регіонів.

Важливе значення для забезпечення ефективного функціонування регіонів України має використання сучасних теоретичних розробок щодо забезпечення сталого регіонального розвитку, тим більше, що деякі з них були успішно реалізовані на практиці у зарубіжних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення регіонального аспекту сталого розвитку передбачає поєднання теоретичних підходів регіоналістики та концепції сталого розвитку суспільства. Класиками регіональної науки є німецькі вчені Йоганн Тюнен, Альфред Вебер, Вільгельм Кристаллер, Аугуст Льош; російські - Н. Н. Баранський, Н. Н. Колосовський, Ю. Г. Саушкін та ін.

У працях українських та зарубіжних учених з регіональної проблематики С. Білої, І. Бодрової, М. Бочка, І. Бусигіної, М. Бутка, І. Грицяка, С. Іщука, Л. Зайцевої, М. Долішнього, С. Дорогунцова, С. Злупка, В. Керецмана, О. Коротич, Д. Котельникова, В. Лексина, М. Лендзель, О. Мельника, М. Пойченка, О. Ральчука, С. Романюка, Л. Семківа, В. Симоненка, Д. Стеценка, А. Швецова, В. Шемятенкова, П. Щедровицького було запропоновано методологічні підходи до територіального розвитку, які враховують багатогранність, взаємозалежність економічних, політичних, соціальних, соціокультурних його складових.

Дослідженню процесів сталого розвитку присвячені наукові праці таких іноземних та

вітчизняних учених: Ф. Джовані, А. Оніші, Р. Блінк, Г. Кларк, В. Джегатеzen, Е. Гонч, Б. Хьюс, М. Котабі, К. Снеддон, А. Єфремов, Л. Корнійчук, Л. Шостак, А. Філіпенко.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Ідеї, принципи, стратегії та механізми реалізації концепції сталого розвитку, регіонального розвитку достатньо глибоко та послідовно вивчені й узагальнені у науковій літературі. Разом з тим, хоча регіональний аспект сталого розвитку знайшов певне відображення у теоретико-методологічних, правових та науково-методичних розробках щодо його формування та реалізації, але й досі на основі концепції сталого розвитку не сформульовано більш-менш чітких моделей, в основі яких має бути розуміння глобальної природи подальшого сталого конкурентноспроможного економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування можливостей вирішення завдань регіонального розвитку та забезпечення конкурентноспроможності регіональних економік на основі використання теоретичних підходів регіоналістики та сталого розвитку. Досягнення покладеної мети вимагає вирішення наступних завдань: аналіз теорій регіонального розвитку; висвітлення концепції сталого розвитку суспільства; виявлення спільних характеристик теоретичних підходів, виділення основних проблем розвитку регіонів України; обґрунтування можливості використання теоретичних підходів сталого регіонального розвитку до вітчизняних реалій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток полягає у здійсненні змін на краще, зазвичай у сенсі підвищення економічного, соціального, екологічного добробуту та якості життя громадян.

Академічне дослідження регіонального розвитку та регіональної політики було розпочато в XX столітті, протягом якого різні теорії змінювали одна одну. Створити достатньо чітку,

логічно побудовану структуру всього різноманіття наявних теорій, концепцій і моделей складно. Регіональний розвиток за своєю суттю є концепцією економічною, а не політичною чи адміністративною. У його рамках враховується взаємний вплив економічної діяльності та інтеграції ринків на територіально-географічні об'єкти.

Теорії регіонального розвитку трансформувалися з декількох концепцій. Неокласична теорія торгівлі та теорія економічного зростання забезпечують концептуальне підґрунтя для розуміння того чи регіональні економіки є подібними одна до одної, чи стають більш диференційованими.

Виділяють такі основні напрями і теорії регіонального розвитку: географічний детермінізм; енвіронменталізм; регіональна наука; штандортні теорії розміщення; теорія ринків збуту; геополітика [2, с.81-83]. Ці теорії висвітлюють чинники, що впливають на розміщення продуктивних сил, просторову організації економіки та визначають її розвиток. Простір при цьому розглядається не як суто географічне поняття, а як економічний ресурс, незалежний економічний чинник, який генерує статичні та динамічні переваги для компаній і є ключовим чинником конкурентноспроможності локальних виробничих систем. Економічне зростання ж досягається за рахунок збільшення економічної віддачі через зниження виробничих та транзакційних витрат, що підвищує ефективність виробничих чинників і збільшує інноваційну потужність. Найбільш відомими теоріями регіонального розвитку є:

- теорія розміщення промисловості Вебера (запроваджено поняття "фактор розміщення" ("штандортний фактор") як економічну вигоду господарської діяльності залежно від розміщення);

- теорія про функції і розміщення системи населених пунктів (центральної місць) Кристаллера (обґрунтовано теорію "центральної місць" (економічних центрів), які забезпечують навколишній простір (зони збуту) товарами та послугами);

- модель просторової організації господарства Льоша (обґрунтовано ринкове функціонування системи виробників і споживачів);

- концепція "динамічного і сегментаційного методів аналізу" , розроблена А. Скоттом, М. Столпером і Р. Волкером (обґрунтовується активна роль безпосередньо самих промислових фірм і підприємств у створенні умов для власного розвитку);

- теорія "полюсів зростання" Ф.Перру (відображається визначна роль у структурі економіки галузей-лідерів, які створюють нові

товари і послуги);

- модель "центр - периферія" Дж. Фрідмана (стверджується, що економічний ріст концентрується винятково у містах);

- концепція Єврорегіонів (ґрунтується на трьох основних принципах ідеології європейської інтеграції - партнерстві, субсидіарності, доповнюваності);

- теорія економічних кластерів (розглядає кластер як об'єкт агломерації взаємопов'язаних підприємств на певній території, що є основою його конкурентноспроможності).

Існують також й інші суспільні теорії регіонального розвитку, в основі яких - своє, відмінне, розуміння його суті та своя ієрархія пріоритетів управління цим розвитком (чи то економічних і політичних, чи то регіональних або загальнодержавних).

У 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулась у Ріо-де-Жанейро, отримала визнання концепція стійкого розвитку людства, основні положення якої були викладені у документі під назвою "Порядок денний на XXI століття". У Ріо-де-Жанейро вперше на найвищому рівні було поставлено глобальне завдання трансформації господарської діяльності з врахуванням інтересів майбутніх поколінь - збереження природних ресурсів і умов на Землі. При цьому передбачалося, що матеріальне благополуччя нинішнього покоління повинно прискорено зростати, щоб покінути з голодом і бідністю [5]. На цій конференції вперше проголошено, що основою для вирішення гострих соціально-економічних, ресурсних та екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку суспільства, визнано концепцію сталого розвитку панівною ідеологією сучасності.

Україна також приєдналась до загальносвітових процесів. Великі та малі міста України почали добровільно приєднуватися до Ольборзької хартії, що була схвалена Європейською конференцією зі сталого розвитку великих і малих міст Європи (1994 р.). Відтоді місцевими органами влади почали розроблятися концепції сталого розвитку територіальних громад, що декларують побудовану на відповідних принципах політику міст і заходи, спрямовані на вирішення екологічних, економічних, культурних і соціальних питань.

Нова концепція системно поєднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну і соціальну [7]. Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо- , енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні

збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного природного або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Уже тепер ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів усемеро. Розвиток нової, "невагомої" економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань, що набувають значення потрібного товару.

З погляду екології, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття, насамперед спадщини не домінуючих культур.

Концепція сталого розвитку розширює, доповнює теоретичні підходи регіонального розвитку. Прийняття концепції сталого розвитку тягне за собою необхідність переходу до принципу якісного розвитку й обмеження діяльності ринку. Саме цій зміні опирається більшість економічних і політичних інституцій та гравців, діяльність яких ґрунтується саме на кількісному зростанні. Ринок не може задовільно врахувати довготривалі проблеми, що стосуються відносин між поколіннями, а також оптимізувати використання ресурсів, що перебувають у суспільній власності. Система ринкової економіки зі своєю структурою виробництва і споживання базується на конкуренції та мотивується егоїстичними інтересами [4].

З цих позицій регіональна конкурентноспроможність визначається складним взаємозв'язком і взаємовпливами різноманітних чинників і складових, які охоплюють і характеризують продуктивне середовище,

людський капітал, інфраструктуру, а також структуру економіки та формування доданої вартості [8].

Забезпечення конкурентноспроможності регіону визначається його здатністю передбачати та успішно адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх економічних та соціальних викликів через створення нових економічних можливостей, включно з якісними робочими місцями.

З вищесказаного випливає, що регіональний розвиток залежить, по-перше, від ефективності концентрованої територіальної організації виробництва (а не доступності економічних ресурсів або їх більш вигідного розташування). По-друге, від співвідношення між економікою та соціальною структурою, коли поєднання ринку та регіональної спільноти, де створено систему інституцій, правил і цінностей, яка пронизує відносини між суб'єктами регіональної спільноти, є джерелом синергії (в т.ч. кооперації і взаємодії), що веде до збільшення економічної віддачі і створення додаткових переваг.

У 2011 році Фонд "Ефективне управління" разом із Всесвітнім економічним форумом за допомогою індексу глобальної конкурентноспроможності (ІГК) вперше провели дослідження конкурентноспроможності усіх регіонів України: 24 областей, АР Крим, а також міст Києва та Севастополя, що дає можливість оцінити економічну складову сталого розвитку.

У Звіті, опублікованому Фондом "Ефективне управління", прослідковується розпорошеність рейтингів областей України, що відображає істотну різницю у рівнях економічного та інституційного розвитку регіонів країни, а відповідно - неузгодженість державної політики щодо розвитку регіонів.

Результати дослідження конкурентноспроможності свідчать про те, що до головних конкурентних переваг регіонів України належать: якісна охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта й ефективний ринок праці. Разом із тим, існує низка показників у зазначених складових, котрі є значною перешкодою для розвитку бізнесу, зокрема, це високий рівень "відтоку мізків".

Найнижчі оцінки отримали такі складові конкурентноспроможності регіонів, як розмір ринку, інновації та оснащеність новими технологіями. Проте якщо низькі бали за складовою "розмір ринків" можна пояснити особливостями підрахунку розміру регіональних ринків, то низька технологічна готовність підприємств є критичним чинником, який знижує конкурентноспроможність регіонів. Результати вказують також на недостатній приплив прямих іноземних інвестицій, які забезпечили б передавання технологій, а

статистика свідчить про низький рівень розповсюдження телекомунікаційних технологій (адекватна статистика щодо наявності високошвидкісного Інтернету в областях взагалі відсутня).

Відносно низькі оцінки якості інститутів (вже починаючи з 1998 року, коли Україні вперше було надано Індекс глобальної конкурентноспроможності) значно погіршують рейтинги і регіонів, і країни загалом. Таким чином, без розв'язання проблем базових складових конкурентноспроможності - інституцій, інфраструктури, освіти й макроекономічного середовища - вкрай важким буде процес підвищення конкурентноспроможності та розвитку і країни у цілому, і регіонів зокрема [3].

Результати аналізу конкурентноспроможності регіонів показали, що в Україні реалізується модель "центр-периферія" - модель економічного зростання шляхом розвитку декількох великих міст-мегаполісів. Занадто швидкий розвиток економіки великих міст країни може уповільнити темпи розвитку периферійних районів та збільшити регіональні диспропорції. Більш дієвим інструментом стимулювання економічного зростання для України є розвиток регіональних кластерів. Багато регіонів України, де наявна різноманітна структура й потенціал економіки на масштабі, можуть розвивати одразу декілька конкурентноспроможних кластерів.

Таким чином, можна виділити основні проблеми регіонального розвитку в Україні, які негативно впливають на конкурентноспроможність:

- нестабільність макроекономічної ситуації;
- низька якість інституційного середовища;
- погіршення соціально-економічного становища;
- збільшення регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку;
- зростання розриву між сільськими і міськими територіями, що відображається також через соціальний стан населення і галузеву структуру економіки цих територій ;
- недостатнє фінансування розвитку регіонів;
- низький рівень співпраці населених пунктів (місцевих адміністративних одиниць) з метою реалізації спільних ініціатив в області розвитку і вирішення місцевих проблем через концентрацію спільних ресурсів і зусиль;
- неефективність управління, неузгодженість, а часом і суперечності в роботі окремих ланок системи регіонального управління, що веде до нівелювання тих заходів, які вживаються для впорядкування суспільних відносин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Найбільший потенціал прогресивного

подальшого розвитку у довготривалій перспективі мають ті країни, які досягли високих параметрів людського потенціалу на основі функціонування економіки на засадах сталості. Україна поки що не досягла суттєвих успіхів ні у людському, ні у сталому розвитку. Перспективним напрямком підвищення ефективності функціонування вітчизняної економіки в рамках концепції сталого розвитку є посилення конкурентноспроможності регіональних економік з подальшим розвитком міжрегіонального співробітництва. Це вимагає забезпечення стабільного макроекономічного середовища; створення сприятливого середовища для бізнесу; запровадження нових форм управління на центральному, регіональному та місцевому рівнях, які б передбачали концентрацію і взаємоузгодження управлінських рішень усіх гілок влади, фінансових ресурсів, спрямованих на подолання структурних недоліків у ключових чинниках конкурентноспроможності; визначення структурних проблем кожного регіону і побудови на цій основі структурної політики держави; формування та модернізації інфраструктури; удосконалення діяльності ринкових інститутів; перебудови нераціональної структури виробництва; впровадження екологічно безпечних сучасних технологій, ефективного бережливого використання ресурсів. Зазначені напрями цілком вписуються у структуру складових сталості території - економіка, соціальний розвиток, екологія, управління територією та законодавство - та потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Список літератури:

1. Державне управління регіональним розвитком України: монографія [Текст] / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. - К.: НІСД, 2010. - 288 с.
2. Екосередовище і сучасність. Т. 4. Стратегія регіонального розвитку і екосередовище: Монографія/ [Дорогунцов С. І., Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П.] - К.: Кондор, 2006. - 398 с.
3. Звіт про конкурентноспроможність України 2011. Назустріч економічному зростанню та процвітанню [Електронний ресурс] -- Режим доступу: http://www.feg.org.ua/ua/cms/projects/studying_Ukraine_competitiveness.
4. Кинг А., Шнайдер Р. Первая глобальная революция: Докл. Римского клуба/ А.Кинг, Р. Шнайдер - М.: Прогресс, 1991. - 340 с.
5. Програма дій "Порядок денний на XXI століття" ("AGENDA 21"). Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт "Планета Земля" 1992.) - Київ "Інтелсфера": 2000. - 359 с.

6. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / [О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.]; НАНУ України, Ін-т економіки пром-сті. - Донецьк, 2012. - 534 с.
7. Сталій розвиток регіонів України [Текст] / науковий керівник М.З. Згуровський. - К.: НТУУ "КПІ", 2009.
8. Martin R, A Study on the Factors of Regional Competitiveness, A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy, p2-36. [Електронний ресурс] -- Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr
9. Regional Competitiveness [Електронний ресурс] -- Режим доступу: http://www.oecd.org/document/37/0,3343,de_2649_34413_36878693_1_1_1_1,00.html

Аннотация

Галина Поченчук

ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В РАМКАХ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

В статье рассмотрены концептуальные подходы устойчивого регионального развития. Автор акцентирует внимание на экономической составляющей теории устойчивого развития человечества. Учитывая основные положения теоретических концепций обоснованы конкурентные преимущества и определены проблемы развития регионов Украины. Также показаны направления повышения конкурентоспособности регионов страны.

Ключевые слова: устойчивое развитие, региональное развитие, конкурентоспособность.

Summary

Galina Pochenchuk

PROBLEMS OF REGIONAL DEVELOPMENT WITHIN THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The paper considers conceptual approaches for sustainable regional development. The author focuses on the economic component of the theory of human development. Given the basic provisions of the theoretical concepts are analyzed competitive advantages and problems concerning the development of the regions of Ukraine. Also highlighted trends of increasing competitiveness of the country.

Key words: regional development, competitiveness, sustainable development.